

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ҒЫЛЫМ ЖӘНЕ ЖОҒАРЫ БІЛІМ МИНИСТРЛІГІ

«Л.Н. ГУМИЛЕВ АТЫНДАҒЫ ЕУРАЗИЯ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ» КЕАҚ

**Студенттер мен жас ғалымдардың
«GYLYM JÁNE BILIM - 2024»
XIX Халықаралық ғылыми конференциясының
БАЯНДАМАЛАР ЖИНАҒЫ**

**СБОРНИК МАТЕРИАЛОВ
XIX Международной научной конференции
студентов и молодых ученых
«GYLYM JÁNE BILIM - 2024»**

**PROCEEDINGS
of the XIX International Scientific Conference
for students and young scholars
«GYLYM JÁNE BILIM - 2024»**

**2024
Астана**

УДК 001

ББК 72

G99

«GYLYM JÁNE BILIM – 2024» студенттер мен жас ғалымдардың XIX Халықаралық ғылыми конференциясы = XIX Международная научная конференция студентов и молодых ученых «GYLYM JÁNE BILIM – 2024» = The XIX International Scientific Conference for students and young scholars «GYLYM JÁNE BILIM – 2024». – Астана: – 7478 б. - қазақша, орысша, ағылшынша.

ISBN 978-601-7697-07-5

Жинаққа студенттердің, магистранттардың, докторанттардың және жас ғалымдардың жаратылыстану-техникалық және гуманитарлық ғылымдардың өзекті мәселелері бойынша баяндамалары енгізілген.

The proceedings are the papers of students, undergraduates, doctoral students and young researchers on topical issues of natural and technical sciences and humanities.

В сборник вошли доклады студентов, магистрантов, докторантов и молодых ученых по актуальным вопросам естественно-технических и гуманитарных наук.

УДК 001

ББК 72

G99

ISBN 978-601-7697-07-5

**©Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия
ұлттық университеті, 2024**

шығармалардың барлығы революцияны кері қарау және оның салдарын ашық айтумен ерекшеленеді. Ал осы шығармалардың ішінде «Жарақат» шығармасы өзінің алғашқы болып бұл тақырыпты қозғауымен және революцияны сынаған шығармалардың бірі болуымен ерекше орын алады. Сонымен бірге, шығарма атауы тұтас бір ағымның атауына негіз болды.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. 1978全国优秀短篇小说获奖作品 // 中国作家网 [引用日期2019-02-16]
2. Коробова А.Н. Полемика о «литературе шрамов» и политика КНР в области литературы в конце 1970-х - середине 1980-х годов. // Шаги / Steps. Т. 8. № 4. 2022. С.120-135.
3. 张婧磊 《文艺报》与“伤痕文学”论争- 学术交流, 2017, 203-207 页.
4. Min Yang. Revolutionary Trauma and Reconfigured Identities: Representing the Chinese Cultural Revolution in Scar Literature. - University of Alberta, 2012, 275 p.
5. 卢新华 《伤痕》得以问世的几个特别的因缘-天涯, 2008(3), 195-200 页.

ӨОЖ 811.581

ҚЫТАЙ ТІЛІ ҚҰРМАЛАС СӨЙЛЕМДЕРІНІҢ ЖІКТЕЛУІ

Майбас Әлихан Төреханұлы

maybas@bk.ru

Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ 7М02311-«Шетел филологиясы: қытай тілі»

білім беру бағдарламасының 1-курс магистранты, Астана, Қазақстан

Ғылыми жетекшісі – т.ғ.к., доцент м.а., Г.Ахметбек

Құрмалас сөйлем маңызды грамматикалық бірлік ретінде мәтін деңгейлері мен жай сөйлемнің арасында орналасып, олардың арасындағы байланысты қамтамасыз етеді. Ол біртұтас тұтастықты құрайтын және бір-біріне тәуелді бірнеше бөліктерден тұрады. Құрмалас сөйлемдердің жіктелуі тіл білімінде қызу тақырып болып, ғылыми ортада пікірталас тудыруда. Классификацияның негізгі тәсілдері – екі бөлікті және үш бөлікті – критерийлерді таңдау арқылы анықталады. Осы жүйелердің бірін таңдау қытай тілінде сөйлесуге әсер етпейді, бірақ халықаралық студенттер үшін қытай тілін үйрену оқу нәтижелеріне әсер етеді. Бұл мақала құрмалас сөйлемдер үшін үш түрге жіктеу жүйесінің маңыздылығын көрсетеді және сәйкес оқыту әдістерін ұсынады.

«Құрмалас сөйлемдердің жіктелуі» туралы негізгі академиялық көзқарастар келесі кестеде көрсетілген:

Кесте 1 – Құрмалас сөйлемдердің жіктелуі

Классификация жүйесі	Өкілдік тұлға	Классификация негізі	Нақты классификация	Даму жағдайы
Бір түрге бөлу	Лүй Шу Сияң, Чжу Дэ Си(1952) “Стилистикалық грамматика дәрісі”[1]	тікелей жіктеу	10 түрі: себеп-салдар, параллелизм, салыстырмалы, шартты, т.б.	сөйлемдер арасындағы жасырын қатынас еленбегендіктен, әдетте қабылданбайды
Екі түрге бөлу	Ли Цзин Си, Лю Шы Ру(1957) “Қытай грамматикасы	сөйлемдер арасындағы мағына	сабақтас құрмалас сөйлем, салалас құрмалас	көптеген оқулықтар осы мысалды пайдаланады

	оқулығы”[2]		сөйлем	
Үш түрге бөлу	Син Фу И(2001) “Қытайша құрмалас сөйлемдерді зерттеу”[3]	логикалық семантика	қарсылықты құрмалас сөйлем, себеп- салдарлы құрмалас сөйлем, ыңғайлас құрмалас сөйлем	негізінен осы мысал таңдалады
Төрт түрге бөлу	Шао Цзин Мин(2007)[4]	семантикалық ерекшеліктер	теңдік, маңыздылық, пайымдау, пайымдау емес	кеңінен насихатталмаған

Құрмалас сөйлемдердің жіктелуі қытай тіліндегі құрмалас сөйлемдер жүйесін құруға негіз болады. Әдістердің төрт түрі әртүрлі ғалымдардың құрмалас сөйлемдердің ішкі құрылымы туралы түсінігін білдіреді, бұл мақалада екіге бөлу және үшке бөлу әдістері талданылады.

Екіге бөлу әдісінің кемшіліктері

Екіге бөлу әдісінде белгілер мен мағыналық қарама-қайшылықтар, формальды негіздердің жоқтығы, оңай шатастырылатын жіктеу нәтижелері және фактілерді нақты түсіндіре алмау сияқты мәселелер бар. Структурализм ықпалына байланысты ол да белгілі бір «ағылшын іздерін» көрсетеді. Мысал ретінде «бағыныңқы мен басыңқы сөйлемдерді» алайық. Қытай тілінің басыңқы сөйлемдері мен бағыныңқы сөйлемдері салыстырмалы түрде тәуелсіз. Қай сөйлем басыңқы сөйлем дегенге келсек, субъективті түрде баға беру қиын.

(1) a. 因为他生病了，所以我们没去吃饭。

b. We didn't go to dinner because he was ill.

Қытай тіліндегі бұл мысалда екі сөйлемді пайдаланады: себеп (因为他生病了) және салдар (所以我们没去吃饭). Екі сөйлемнің де дәрежесі бірдей, синтаксистік құрылымы жағынан бір-бірімен байланыспайды. Ағылшын тіліндегі бұл мысалды құрмалас сөйлемді пайдаланады, мұнда «because he was ill» - «We didn't go to dinner» негізгі сөйлемнің себебін түсіндіретін тәуелді сөйлем. Мұнда сөйлем негізгі және тәуелді болып екіге бөлінеді, мұндағы тәуелді сөйлем негізгіні түсіндіреді немесе толықтырады [1].

Қытай тіліндегі сабақтас құрмалас сөйлемдердің дербестігі, логикасы және категориялық қатынасы ағылшын тілінің ыңғайлас қатынасына жақын болса, бағыныңқы байланысы мен формасы ағылшын тіліндегі құрмалас сөйлемдерге жақын. Логика мен категориялық деңгейде семантикалық «субъектіліктің» ықпалына байланысты сабақтас құрмалас сөйлем бағыныңқы мен басыңқы, семантикалық фокусты көрсете алса да, бірақ әрбір сөйлемнің логикалық байланысын көрсете алмайды, яғни құрмалас сөйлемдердің «қарсылықты», «шартты» сияқты ең іргелі ерекшеліктерін аша алмайды. Бұл негізгі немесе жалпы сипаттамалар құрмалас сөйлемдердің кейбір түрлеріне тән, бұл да құрмалас сөйлемдердің екі түрге бөлуінің толық еместігін көрсетеді. Оның үстіне ағылшын жүйесінде форма мен мағынада салыстырмалы түрде анық сәйкестік бар, ал айқын дәнекер жалғаулықтар (可是, 但是, 也, 不但…而且…, 由于…因此…, 而且, 甚至, 只要…就…, 无论…都…, 只有…才…) сәйкес семантиканы жеңілдетеді [2]. Қытай тілінде дәнекер жалғаулықтар жасырын болады, бірақ логика мен контекст семантиканы түсіндіруде маңызды рөл атқарады. Демек, ағылшын жүйесі негізінде

қалыптасқан екіге бөлу әдісті қолдану қытай тілінің мәнерлі және практикалық қолдану ерекшеліктеріне толық бейнелеп, бейімдей алмай қоймайды, сонымен қатар шетел тілдері үшін құрмалас сөйлемдерді үйренуге белгілі бір кедергі келтіруі мүмкін.

Үшке бөлу әдісінің артықшылықтары

1. Тілдік форма мен логикалық қарым-қатынастың үйлесіміне екпін жасалады

Біріншіден, құрмалас сөйлемдерді түсінудің маңызды принципі, Сиң Фу И (2001) бойынша, «мүмкіндікпен басқарылатын қатынастардан шығу» болып табылады [3]. Сондай-ақ, Шао Цзинмин (2007) «логикалық семантика - негіз, ал формалды белгілер - құрал» деп санайды [4]. Осылайша, екі аспектінің қосындысы қытай тілінің қажеттілігіне сәйкес келеді. Мұндағы қатынастар «сөйлемдер арасындағы логикалық байланыстарды», ал белгілер «сөйлемдерді байланыстырып, логикалық байланысты білдіретін байланыстырушы сөздерді» білдіреді. Бұл екі элементтің қосындысы, анық және жасырын, тек бір элемент болған кезде коммуникацияға жағымсыз әсер етуді болдырмайды. Сонымен қатар, «сөйлем + дәнекер жалғаулық» пішіні құрмалас сөйлемдерді тану және үйрену үшін қолданылады, мысалы, қарсылық құрмалас сөйлемдер: «...бірақ...»; ыңғайлас құрмалас сөйлемдер: «... және ...». Мысалы:

(2) а. 他原本计划去旅行, 但是最后决定留在家 (Ол бастапқыда саяхаттауды жоспарлаған, бірақ соңында үйде қалуды шешті)

б. 当他在家工作时, 他也照顾着孩子 (Үйде отырып жұмыс істегенде, балаларына да қамқорлық жасайды)

с. 因为学生努力学习, 所以他们的成绩就会提高 (Оқушылар ынтамен оқитындықтан, олардың бағалары жақсарады)

Жоғарыдағы (2а) мысалын талдасақ, бұл мысал екі бөліктен тұрады: бірінші бөлім бастапқы жоспарды (саяхатты) сипаттайды, екінші бөлім сол жоспарға өзгерісті білдіреді (үйде қалу). «但是» дәнекер жалғаулық шешімнің өзгеруін көрсете отырып, екі жай сөйлем арасындағы қарама-қайшылықты білдіреді. Мысал (2b) да екі бөліктен тұрады: негізгі сөйлем үйде жұмыс істейтін адамды сипаттаса, екінші сөйлем оның балаларға да қамқорлық жасайтынын көрсетеді. «也» дәнекер жалғаулығы екі әрекеттің де қатар болып, бірін-бірі толықтырып тұрғанын көрсетеді. Мысал (2с) себеп пен салдардың қарапайым мысалы болып табылады. Бірінші сөйлемде себебі түсіндіріледі (оқушылар ынтамен оқиды), ал екінші сөйлемде нәтиже айтылады (бағалары жақсарады). «所以» дәнекер жалғаулығы сөйлемнің екі мүшесінің арасындағы себеп-салдар байланысын білдіретін құрал.

Екіншіден, үшке бөлу тәсіліндегі «тілдік форма – логикалық қатынастардың» тіркесімі дәнекер жалғаулықтардың логикалық қатынастарды «көрсету, білдіру, өзгерту және күшейту» рөлін көрсетіп қана қоймайды, сонымен қатар сөйлемнің белгілі бір бастапқы мағынасын ашады. Сөйлемдер мен арасындағы логикалық байланыстар мағыналық болжамдарды қамтиды, мысалы, қарсылықты құрмалас сөйлемдерде дәнекер жалғаулықтардың қолданылуы жағдайдың өзгеруін көрсетеді; Эмоционалды жағдай мен контекстке сүйене отырып, дәнекер жалғаулықтарды таңдау және олардың эмоцияны білдіру үшін қолданылуы прагматикалық болжамдарды көрсетеді, яғни оларды қашан, қалай және не үшін қолдану керек және оның салдары қандай болатынын көрсетеді.

Ақырында, екеуінің қосындысы (тілдік форма мен логикалық байланыс) «кішкентай үшбұрыш» доктринасын шығарады. Сырттай көрінетін тілдік форма (дәнекер жалғаулықтар), сөйлемнің ішкі қатынасына негізделген тілдік мағына (логикалық семантика) және коммуникация жүйесіндегі прагматикалық құндылық – тілдің үнемділігін нақты құрмалас сөйлем пішіні арқылы көрсетіледі. Оқу процесінде оқушылар белгілі бір құрмалас сөйлемнің

синтаксистік белгілерін, грамматикалық ережелерін, мағыналық ерекшеліктерін, прагматикалық талаптары мен құндылықтарын белгілі бір құрмалас сөйлем үлгісін оқу арқылы меңгере алады.

1. Когнитивтік ережелерді сақтау

Үшке бөлу тәсіл құрмалас сөйлемдерді адамның танымдық заңдылықтарына сәйкес келетін себеп-салдар, ыңғайлас және қарсылықты сөйлемдерге бөледі. Себеп-салдар және ыңғайлас сөйлемдер арасындағы ең негізгі және бастапқы байланыстарды көрсетеді. Қарама-қарсы сөйлемдер осының негізінде «өзгермелі байланыстар» ретінде пайда болады. Мысалы:

(3) а. 我去了, 叶尔波利也去了 (Мен кеттім, Ербол да кетті) (并列 ыңғайлас) [5]

б. 我去了, 但叶尔波利没有去 (Мен кеттім, бірақ Ербол кетпеді) (转折 қарсылықты)

(4) а. 因为他生病了, 所以我们没去吃饭 (Өйткені ол ауырып қалғандатықтан, сондықтан біз тамақ ішуге бармадық) (因果 себеп-салдар)

б. 尽管他生病了, 我们还是去吃了饭 (Ол ауырып жатса да, біз тамақ ішуге бардық) (转折 қарсылықты)

Жоғарыдағы «себеп-салдарлық» пен «ыңғайлас» құрмалас сөйлемдердің «қарсылықты», яғни «өзгермелі байланысқа» ауысуы соңғы жақтың терістеуі ретінде көрсетіліп, оны бүкіл сөйлемнің бастапқы қатынасында «қарама-қайшылық» тудырады. Мысал (3b): «Мен кеттім, бірақ Ербол кетпеді». (Қарсылықты: ыңғайлас салалас құрмалас сөйлемдегі қайшылықты байланыс). Мысал (4b): «Ол ауырып жатса да, біз тамақ ішуге бардық». (Қарсылықты: себеп-салдар салалас құрмалас сөйлемдегі қайшылықты қатынас). Осы үш түрдің ішкі байланысы когнитивтік принципті, яғни тізбекті даму принципін қанағаттандырады. Ыңғайлас және себеп-салдар заттар арасындағы ең негізгі және қарапайым байланыстарды көрсетеді, яғни оларды түсіну және меңгеру ең оңай; ал үшеуінің арасындағы қарама-қайшылық байланыс студенттерге ыңғайлас және себеп пен салдар сөйлемдерінің ауысуын үйренуге көмектеседі.

Құрмалас сөйлем қазақ тілінде екі немесе одан да көп жай сөйлемдерден құралып, күрделі ойды білдіретін сөйлемдерді атайды. Алайда, бұл қазақ тіліндегі құрмалас сөйлемінің ережесіне келіспейтін пікірлер де жеткілікті. Егер қытай тіліндегі үшке бөлу тәсілін қарап тұрсақ, ол біздің қазақ тіліндегі профессор Құламқадыр Мамытбековтің құрмалас сөйлем туралы пікіріне сәйкес келеді. Мамытбеков мырзаның құрмалас сөйлемді келесідей қарастырады: *...кез келген жай сөйлемдер құрмалас сөйлем компоненті бола алмайды. Құрмалас сөйлемнің компоненті болу үшін жай сөйлемдер арасында тек мағыналық жақындықтың болуы жеткіліксіз, құрмалас сөйлем компоненттері арасында семантикалық бірлік пен қоса, оларды бір-бірімен байланыстыратын, ұштастырып тұратын «көген» - түрлі грамматикалық және лексикалық амалдардың болуы шарт* [6]. Мамытбеков мырзаның айтып тұрған грамматикалық және лексикалық амал, ол қытай тіліндегі дәнекер жалғаулықтар. «Үшке бөлу тәсілі» құрмалас сөйлемдерді «синтаксис», «семантика» және «прагматика» аспектілерінен бөледі. Ол сөйлем мүшелерінің ішкі логикалық байланысына ерекше назар аударады және құрылымын да ескереді. Бұл жағдай Мамытбеков мырзаның айтқан ойымен ұқсас келеді екен.

Қорыта келгенде, талай ғасырлар келе жатқан қытай тілінің грамматикасында толып жатқан мәселелер көп. Соның бірі құрмалас сөйлемнің мәселесі болып табылады. Егер де тереңінен үңіліп қарасақ, бұндай мәселе орыс тілінің грамматикалық ережелеріне еліктеген қазақ тілінде де жеткілікті. Сондықтан құрмалас сөйлем тақырыбы ағылшын тілінің грамматикалық ережелеріне еліктеген қытай тілінде де, орыс тілінің ережелерін ұстанып келе жатқан қазақ тілінде де әлі де күрделі зерттеулерді қажет етеді.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. 吕叔湘, 朱德熙. 语法修辞讲话. – 北京: 中国青年出版社, 1952年.
2. 黎锦熙, 刘世儒. 汉语语法教材: 基本规律. – 北京: 商务印书馆, 1957年.
3. 邢福义. 汉语复句研究. – 北京: 商务印书馆, 2001 年.
4. 邵敬敏. 以语义特征为标志的汉语复句教学新系统刍议//世界汉语教学第 4 期, 2007年.
5. Абдырақын Нұрхалық. Қазіргі қытай тілінің грамматикасы: оқу құралы.. – Алматы: Қазақ университеті, 2010. – 128 б.
6. Мамытбеков Құламқадыр. Қазіргі қазақ тіліндегі салалас құрмалас сөйлемдер, канд.диссертация, 1973 ж.

ӘОЖ 811.581:7.08

СЯНЬСЯ ЖАНРЫ ҚАЗІРГІ ӘЛЕМДЕГІ ҚЫТАЙ МӘДЕНИЕТІНЕ КӨПІР РЕТІНДЕ

Мылтықбай Жанерке Ақбердіқызы

zmyltykbai.02@gmail.com

Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ 7М02311 – «Шетел филологиясы: қытай тілі»

білім беру бағдарламасының 1-курс магистранты, Астана, Қазақстан

Ғылыми жетекшісі – т.ғ.к., доцент м.а., Г.Ахметбек

Қазіргі уақытта Қытай әлемдегі ең қарқынды дамып келе жатқан елдердің бірі болып табылады, ол тек экономикалық және технологиялық салаларда ғана емес, сонымен қатар мәдениеттегі, соның ішінде әдебиет пен киноиндустриядағы әлемдік тенденцияларға әсер етуде көрінеді. Соңғы екі жылда заманауи туындылар шет елдерде үлкен танымалдылыққа ие болды, ал ең танымал туындылардың барлығы қиял-ғажайып жанры - "сянься" (仙侠) жанрының туындылары болып табылады. Сянься (仙侠) терминін сөзбе-сөз "Ажалсыз қаһарман" деп аударуға болады. Термин екі иероглифтен тұрады: сянь (仙) — Өлмейтін жаратылыс, ся (侠) — батыл және әділ кейіпкер.

Сянься жанры (仙侠) қазіргі қытай мәдениетінің ажырамас бөлігі болып табылады және қытай мәдениетін ел шекарасынан тыс жерде тарату мен ұсынуға маңызды рөл атқарады. Жыл сайын бұл жанр Қытайда да, әлемдік ауқымда да танымал бола бастады. Сянься (仙侠) Қытай тарихының, мифологиясының және дәстүрлерінің байлығы мен тереңдігін көрсететін маңызды мәдени елші ретінде әрекет етеді. Ол негізінен ұлттық мәдени бірегейлікпен тығыз байланысты және ойын-сауық өнімі ғана емес, сонымен қатар бүкіл әлем бойынша миллиондаған көрермендер үшін Қытай мәдениеті туралы білім көзі болып табылады.

Сянься жанрының негізгі сипаты мен ерекшеліктері. Сянься - шытырман оқиғаға толы қиялға байланысты қытай әдебиеті мен кино жанры. Жанрдың шығармалары даосизм мен буддизмнен шабыттанған және дәстүрлі қытай мифологиясы мен фольклорына негізделген. Уся танымал жанрынан ерекшелігі - айқын қиял, яғни сянься кітаптары мен фильмдерінің әрекеті құдайлар, жындар және барлық қиял-ғажайып жаратылыстар мекендейтін әлемде орын алады. Сянься шартты түрде алты әлемге бөлінеді:

- жоғары құдайлар;
- кішігірім құдайлар мен құдайшыл жаратылыстар;
- жындар мен бейбіт перілер;